

Д. О. МАРІЦ

Дарія Олександрівна Маріц, кандидат юридичних наук, доцент Академії муніципального управління

ПРОСТРОЧЕННЯ БОРЖНИКА І КРЕДИТОРА В ДОГОВІРНИХ ЗОБОВ'ЯЗАННЯХ З ОПЛАТНОЇ РЕАЛІЗАЦІЇ МАЙНА

Виконання зобов'язання полягає у виконанні особою, яка взяла на себе зобов'язання, певної дії, що становить зміст зобов'язання. У стародавні часи усі ці дії супроводжувалися різними обрядами та формальностями, і лише в класичну епоху такі формальності відпали. Однак виконання зобов'язання характеризується багатьма різними відтінками, елементами та вимогами. Щоб уникнути спорів щодо невиконання або неналежного його виконання, розроблено чіткі критерії, яким повинно відповідати виконання зобов'язання, і недотримання хоча б одного з них тягне за собою певні негативні наслідки. На сьогодні чинне законодавство визначає, що договірне зобов'язання має бути виконано належним чином. Належне виконання, у свою чергу, передбачає й своєчасне виконання. Своєчасне виконання договорів з оплатної реалізації майна означає виконання сторонами договірної зобов'язання у встановлені договором строки або терміни. Порушення стороною договору строків або термінів призводить до прострочення виконання договірної зобов'язання. Незважаючи на те, що чинний Цивільний кодекс України (далі – ЦК України) містить поняття прострочення боржника і кредитора, вважаємо за доцільне дослідити дане питання, оскільки законодавець ототожнює поняття «строк» і «термін» при визначенні прострочення сторін.

Теоретичним проблемам прострочення у договірних зобов'язаннях були присвячені праці таких вчених: С. І. Вільнянського, О. О. Красавчикова, В. В. Луця, І. Б. Новицького, О. П. Печеного, М. К. Сулейменова, Е. М. Яковлевої. Однак питання щодо прострочення у окремих договірних зобов'язаннях не було предметом дослідження. Таким чином, основною метою даної статті є з'ясування теоретичного підґрунтя поняття прострочення боржника і кредитора у договірних зобов'язаннях з оплатної реалізації майна, аналіз судової практики з даної проблеми.

Відповідно до ст. 612 ЦК України боржник вважається таким, що прострочив, якщо він не приступив до виконання зобов'язання або не виконав його у строк, встановлений договором або законом. Боржник, який прострочив виконання зобов'язання, відповідає перед кредитором за завдані простроченням збитки і за неможливість виконання, що випадково настало після прострочення. Якщо внаслідок прострочення боржника виконання зобов'язання втратило інтерес для кредитора, він може відмовитися від прийняття виконання і вимагати відшкодування збитків. Прострочення боржника не настає, якщо зобов'язання не може бути виконане внаслідок прострочення кредитора.

Боржник, який прострочив виконання господарського зобов'язання, відповідає перед кредитором (кредиторами) за збитки, завдані простроченням, і за неможливість виконання, що випадково виникло після прострочення. Якщо внаслідок прострочення боржника виконання втратило інтерес для кредитора, він має право відмовитися від прийняття виконання і вимагати відшкодування збитків. Боржник не вважається таким, що прострочив виконання зобов'язання, поки воно не може бути виконано внаслідок прострочення кредитора (ст. 220 ГК). При цьому треба враховувати, що у зобов'язаннях, в яких кожна зі сторін має і права, і обов'язки, відповідно кожна із сторін є водночас і кредитором, і боржником: кредитором щодо того, що вона має вимагати від іншої сторони, і боржником щодо того, що вона має вчинити на користь другої сторони. Для того, щоб правильно визначити правові наслідки прострочення, необхідно чітко встановити, в якості боржника чи кредитора діє сторона, яка прострочила¹.

Виходячи зі змісту ч. 1 ст. 612 ЦК слід зазначити, що законодавець пов'язує прострочення боржника за умови невиконання його у «строк», а не в «термін». У ч. 1 ст. 612 ЦК не згадується про інші, крім закону, акти цивільного законодавства, звичаї ділового обороту. Пропонуємо змінити ч. 1 ст. 612 ЦК, виклавши її наступним чином: «Боржник вважається таким, що прострочив, якщо він не приступив до виконання зобов'язання або не виконав його у строк (термін), встановлений договором, законом, іншими актами цивільного законодавства або звичаями ділового обороту».

Враховуючи, що прострочення може виникнути на стадії виконання зобов'язання, на думку О. П. Печеного, суттєве значення має класифікація наслідків прострочення залежно від їх співвідношення з вимогами реального виконання зобов'язання².

Так, 26 вересня 2008 р. між сторонами було укладено договір поставки, згідно з умовами якого відповідач зобов'язався передати предмет поставки (фрезерно-гравірувальний верстат) у розпорядження позивача, а позивач, у свою чергу, зобов'язався прийняти зазначений товар та оплатити його вартість. У п. 3. 3 договору поставки зазначено, що строк поставки товару становить 45 робочих днів з моменту зарахування суми авансу, зазначеної в п. 8.2 договору, на банківський рахунок відповідача. На виконання умов договору поставки позивач 26 вересня 2008 р. перерахував на поточний рахунок відповідача суму у розмірі 85 271 грн 00 коп.

Незважаючи на те, що позивач повністю оплатив вартість обумовленого договором товару, вказане обладнання у розпорядження позивача надано не було. Крім того, позивач просив суд стягнути з відповідача на його користь пеню за прострочення виконання умов договору на 220 днів. Відповідно до п. 9.1 договору поставки у випадку порушення строку поставки товару постачальник сплачує покупцю пеню у розмірі 0,01 % від ціни договору за кожен день прострочення.

26 вересня 2008 р. позивачем було також укладено попередній договір оренди з фізичною особою – підприємцем, відповідно до якого сторони зобов'язалися не пізніше 1 грудня 2008 р. укласти договір оренди. Згідно з п. 3 попереднього договору оренди орендодавець повинен був не пізніше трьох днів з моменту підписання договору оренди передати орендареві вищевказаний фрезерно-гравірувальний верстат. У зв'язку з невиконанням позивачем попереднього договору оренди від 26 вересня 2009 р. фізичною особою – підприємцем до орендодавця була виставлена вимога відшкодувати понесені збитки, що виникли внаслідок оренди приміщення, необхідного для зберігання фрезерно-гравірувального верстату, як це передбачено п. 2 попереднього договору. Сума вказаних витрат була компенсована позивачем, що підтверджується платіжним дорученням від 7 серпня 2009 року. Оскільки вказані витрати позивача є збитками, які були завдані внаслідок невиконання відповідачем договору поставки, вказана сума підлягає стягненню з відповідача на користь позивача в порядку ст. 22 ЦК України. Суд прийняв рішення про стягнення грошової суми в розмірі 128 342 грн 96 коп. на користь позивача³.

Прострочення кредитора, на відміну від прострочення боржника, є більш складним конструктивним утворенням у цивільному праві. Прострочення кредитора може мати місце у необґрунтованій відмові від прийняття належного виконання, чи у невиконанні кредиторських обов'язків, чи у інших діях або бездіяльності з боку кредитора, які не дають можливості боржнику виконати зобов'язання належним чином⁴. На відміну від прострочення боржника, яке є більш розповсюдженим випадком порушення договірних зобов'язань, прострочення кредитора досить рідко зустрічається на практиці. Судова та нотаріальна практика з цього питання незначна, тому й чіткість та дієвість теоретичної конструкції «прострочення кредитора» не пройшли перевірку у практичній діяльності. Цьому є логічне пояснення: кредитор укладає договір насамперед для того, щоб у встановлений строк скористатися виконанням, а не для того, щоб знаходитися у простроченні.

М. К. Сулейменов висловив сумнів, чи є «прострочення кредитора» простроченням у повному значенні цього слова, оскільки воно не так зв'язано зі строком, і у деяких випадках якоюсь мірою не відповідає змістовному значенню терміна «прострочення», як це має місце при застосуванні поняття «прострочення боржника»⁵. О. П. Печений категорично не погоджується з таким твердженням, зазначаючи, що без урахування строку виконання говорити як про прострочення боржника, так і про прострочення кредитора немає сенсу⁶. С. І. Вільнянський також пов'язував порушення строку виконання з простроченням кредитора. Кредитор зобов'язаний прийняти виконання у строк, встановлений у зобов'язанні, тому неприйняття кредитором виконання у строк є простроченням кредитора. Кредитор вважається таким, що прострочив, якщо він без законної підстави відмовляється прийняти виконання чи не здійснює тих дій, до здійснення яких боржник не може виконати зобов'язання⁷.

ЦК виділяє наступні випадки, коли кредитор визнається таким, що прострочив: 1) кредитор вважається таким, що прострочив, якщо він відмовився прийняти належне виконання, запропоноване боржником, або не вчинив дій, що встановлені договором, актами цивільного законодавства чи впливають із суті зобов'язання або звичаїв ділового обороту, до вчинення яких боржник не міг виконати свого обов'язку (ч. 1 ст. 613 ЦК); 2) кредитор також вважається таким, що прострочив, у випадках, встановлених ч. 4 ст. 545 цього Кодексу (ч. 1 ст. 613 ЦК). Приймавши виконання зобов'язання, кредитор повинен на вимогу боржника видати йому розписку про одержання виконання частково або в повному обсязі. Якщо боржник видав кредиторові борговий документ, кредитор, приймаючи виконання зобов'язання, повинен повернути його боржникові. У разі неможливості повернення боргового документа кредитор повинен вказати про це у розписці, яку він видає. Наявність боргового документа у боржника підтверджує виконання ним свого обов'язку. У разі відмови кредитора повернути борговий документ або видати розписку боржник має право затримати виконання зобов'язання. У цьому випадку настає прострочення кредитора (ст. 545 ЦК); 3) якщо кредитор не вчинив дій, до вчинення яких боржник не міг виконати свій обов'язок, виконання зобов'язання може бути відстрочене на час прострочення кредитора; 4) боржник не має права на відшкодування збитків, завданих простроченням кредитора, якщо кредитор доведе, що прострочення не є наслідком його вини або осіб, на яких за законом чи дорученням кредитора було покладено прийняття виконання; 5) боржник за грошовим зобов'язанням не сплачує відсотки за час прострочення кредитора.

Усі наведені випадки в позитивному аспекті є формами участі кредитора у виконанні зобов'язання, а у негативному – формами його прострочення. Прострочення кредитора тягне за собою певні правові наслідки як для нього, так і для боржника, а саме: перерозподіл ризику можливих збитків (кредитор зобов'язаний відшкодувати боржнику збитки, завдані простроченням); звільнення боржника від сплати відсотків річних; відстрочення виконання зобов'язання боржником на час прострочення кредитора. Але варто зауважити, що вказані норми ЦК та ГК щодо прострочення кредитора не містять слова «строк», порушення якого б слугувало підставою простроченням кредитора. Водночас законодавець оперує такими термінами, як «дія», «обов'язок», порушення яких призводить до прострочення кредитора. Слід погодитися з думкою О. П. Печеного, що для більш глибокого аналізу поняття «прострочення кредитора» слід визначитись із співвідношенням понять «прострочення» та «обов'язок кредитора»⁸.

І. Б. Новицький виділяв наступні види кредиторських обов'язків: 1) не обтяжувати, не погіршувати своєю поведінкою стан боржника; 2) здійснювати певні позитивні дії, щоб зробити для боржника можливим виконання зобов'язання; 3) бути готовим до своєчасного прийняття належно запропонованого виконання⁹.

Е. М. Яковлева розподілила обов'язки кредитора у договорах на дві групи: 1) обов'язок прийняти виконання і здійснити дії, необхідні для виконання боржником зобов'язання (дії, невиконання яких призведе до прострочення кредитора); 2) обов'язок сприяти виконанню боржником зобов'язання (дії кредитора, без яких боржник не може виконати зобов'язання чи дію, яке сприятиме його належному виконанню)¹⁰.

Отже, прострочення кредитора набуває змісту за таких підстав: 1) коли виконання зобов'язання кредитором пов'язано зі строком (терміном) виконання зобов'язання боржником; 2) коли кредитор порушив строк (термін) виконання своїх обов'язків за договором або законом. У такому разі ч. 1 ст. 613 ЦК, на наш погляд, потребує уточнення: «Кредитор вважається таким, що прострочив, якщо він відмовився прийняти належне виконання, запропоноване боржником, або не вчинив дій у строк (термін), що встановлені договором, актами цивільного законодавства чи випливають із суті зобов'язання або звичаїв ділового обороту, до вчинення яких боржник не міг виконати свого обов'язку».

Простроченням продавця за договором купівлі-продажу є порушення умови про строк виконання обов'язку щодо передання речі. Простроченням покупця за договором купівлі-продажу є порушення обов'язку щодо прийняття товару (крім випадків, коли він має право вимагати заміни товару або має право відмовитись від договору купівлі-продажу) або вчинення тих дій, які відповідно до вимог, що зазвичай ставляться, необхідні з його боку для забезпечення передання та одержання товару, якщо інше не встановлено договором або актами цивільного законодавства. Крім того, ст. 701 ЦК передбачено укладення договору купівлі-продажу з умовою про прийняття покупцем товару у строк, встановлений договором, і протягом цього строку товар не може бути проданий продавцем іншому покупцеві. Простроченням покупця є також порушення строків оплати товару. У разі прострочення оплати товару продавець має право вимагати оплати товару та сплати відсотків за користування чужими грошовими коштами.

Якщо покупець прострочив виконання щодо попередньої оплати, продавець має право зупинити виконання свого обов'язку, відмовитися від його виконання частково або в повному обсязі. Якщо зустрічне виконання обов'язку здійснено однією зі сторін, незважаючи на невиконання другою стороною свого обов'язку, друга сторона повинна виконати свій обов'язок. Але якщо договором роздрібної купівлі-продажу встановлено попередню оплату товару, прострочення покупцем оплати товару слід розцінювати як відмову покупця від договору, якщо інше не встановлено договором.

У разі продажу товару в кредит простроченням покупця є порушення строку оплати товару. Простроченням кредитора за договором купівлі-продажу товару в кредит є невиконання обов'язку щодо передання товару. Існують особливості оплати товару з розстроченням платежу, адже істотними умовами цього договору є ціна товару, порядок і розміри платежів. У разі прострочення оплати товару з розстроченням платежу продавець має право відмовитися від договору і вимагати повернення проданого товару.

За договором купівлі-продажу з умовою про доставку товару покупцеві простроченням продавця є порушення строків доставки за місцем, зазначеним продавцем. Однак виникає питання, що вважати простроченням продавця, якщо строк доставки не встановлений, а товар має бути доставлений у розумний строк. Вважаємо, що простроченням продавця у даному випадку є порушення семиденного строку, який встановлений ст. 530 ЦК.

За спадковим договором прострочення виконання зобов'язання може стосуватися лише набувача майна за договором. Як зазначалось, за цим договором набувач зобов'язується виконувати «обов'язки», а не «розпорядження» другої сторони. Тому такі обов'язки та строки їх виконання мають бути чітко визначені у договорі. Можна навести такий приклад. Відповідно до п. 6 спадкового договору на набувача покладалися такі обов'язки: забезпечення відчужувачів належними лікувальними засобами незалежно від їх вартості та лікування в лікувальних закладах; організація щотижня прогулянок на свіжому повітрі в приміській зоні; забезпечення щоденним харчуванням, а також приготування їжі; надання побутових послуг (прання постільної білизни, послуги перукарні), прибирання у квартирі, дрібний ремонт квартири; оплата в установлені строки всіх комунальних послуг; у разі смерті відчужувачів – їх поховання¹¹.

Як вбачається із змісту п. 6 спадкового договору, сторони визначили строки виконання набувачем своїх обов'язків. Відповідно, прострочення виконання набувачем обов'язків, які встановлені договором, є підставою для його розірвання. Але, якщо на набувача покладено обов'язок вчинити певну дію (виконати обов'язок) після смерті відчужувача (відчужувачів), набувач може прострочити виконання чи не виконати зобов'язання взагалі. На кого у такому разі покладається обов'язок контролю за виконанням спадкового договору? Згідно зі ст. 1307 ЦК України відчужувач має право призначити особу, яка буде здійснювати контроль за виконанням спадкового договору після смерті відчужувача. У разі відсутності такої особи контроль за виконанням спадкового договору здійснює нотаріус за місцем відкриття спадщини. Хоча ні Порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, ні ЦК України, ні інші нормативні акти не містять положень щодо порядку та меж здійснення такого контролю, тому така норма навряд чи може мати практичне застосування.

У ст. 28 постанови пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про спадкування» від 30 травня 2008 р. № 5 зазначається: якщо відповідно до спадкового договору набувач зобов'язаний був вчинити певні дії після смерті відчужувача, то у разі смерті набувача обов'язок вчинити ці дії переходить до його спадкоємців. У разі, якщо у набувача немає спадкоємців, але за умовами спадкового договору на

нього покладался обов'язок вчинити певну дію після смерті відчужувача, то у такому випадку має місце невиконання зобов'язання, а не його прострочення.

Таким чином, у результаті викладеного доходимо наступних *висновків і пропозицій*. Законодавець, незважаючи на різний зміст поняття «строк» і «термін», ототожнює дані поняття при визначенні прострочення боржника і кредитора у договірних зобов'язаннях. У зв'язку з цим пропонуємо змінити ч. 1 ст. 612 ЦК України, виклавши її наступним чином: «Боржник вважається таким, що прострочив, якщо він не приступив до виконання зобов'язання або не виконав його у строк (термін), встановлений договором, законом, іншими актами цивільного законодавства або звичаями ділового обороту». Шляхом аналізу положень ЦК і ГК України вважаємо, що прострочення кредитора набуває змісту за таких підстав: коли виконання зобов'язання кредитором пов'язано зі строком (терміном) виконання зобов'язання боржником; коли кредитор порушив строк (термін) виконання своїх обов'язків за договором або законом. У такому разі ч. 1 ст. 613 ЦК, на наш погляд, потребує уточнення: «Кредитор вважається таким, що прострочив, якщо він відмовився прийняти належне виконання, запропоноване боржником, або не вчинив дій у строк (термін), що встановлені договором, актами цивільного законодавства чи впливають із суті зобов'язання або звичаїв ділового обороту, до вчинення яких боржник не міг виконати свого обов'язку».

¹ Цивільний кодекс України : Коментар / За заг. ред. Є. О. Харитонова, О. М. Калітенко. – О. : Юридична література, 2004. – С. 531.

² Печеный О. П. Просрочка исполнения договорного обязательства / О. П. Печеный. – Х. : Райдер, 2002. – С. 39–40.

³ Єдиний державний реєстр судових рішень. Справа № 24270/09 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/113410>. – Назва з екрана.

⁴ Печеный О. П. Вказана праця. – С. 101.

⁵ Сулейменов М. К. Ответственность за нарушение сроков исполнения договорных обязательств / М. К. Сулейменов. – Алма-Ата : Наука, 1971. – С. 21–22.

⁶ Печеный О. П. Вказана праця. – С. 102.

⁷ Вильнянский С. И. Лекции по советскому гражданскому праву. Ч. 1 / С. И. Вильнянский. – Х., 1958. – С. 290.

⁸ Печеный О. П. Вказана праця. – С. 101.

⁹ Новицкий И. Б. Солидарность интересов в советском гражданском праве / И. Б. Новицкий. – М. : Госюриздат, 1951. – С. 92.

¹⁰ Яковлева Е. М. Ответственность за несвоевременное исполнение и неисполнение плановых обязательств / Е. М. Яковлева. – Душанбе : Ирифор, 1962. – С. 22.

¹¹ Рішення Верховного Суду, Судової палати у цивільних справах Верховного Суду від 23.12.2009 № 6-10560св09. Про розірвання спадкового договору [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://document.ua/ligazakon.ua/1_doc2.nsf/.../VS09126/.Html. Назва з екрана.

Резюме

Мариц Д. О. Прострочення боржника і кредитора в договірних зобов'язаннях з оплатної реалізації майна.

Статтю присвячено дослідженню прострочення боржника і кредитора у договірних зобов'язаннях з оплатної реалізації майна. Аналізуються положення ЦК України і ГК України, у зв'язку з чим пропонується удосконалення окремих положень названих нормативно-правових актів. Наводяться приклади судової практики.

Акцентується увага на тому, що законодавець пов'язує прострочення боржника за умови невиконання його у «строк», а не в «термін». У ч. 1 ст. 612 ЦК не згадується про інші, крім закону, акти цивільного законодавства, звичаї ділового обороту. Наводяться приклади і аналізуються положення спадкового договору. На підставі чого зроблено висновок, що у разі, якщо набувач не виконав умови договірних зобов'язання за спадковим договором після смерті відчужувача, то має місце не прострочення, а не виконання договірних зобов'язання.

Ключові слова: договір, боржник, кредитор, прострочення, зобов'язання, строк.

Резюме

Мариц Д. А. Понятие просрочки должника и кредитора в договорных обязательствах о возмездной реализации имущества.

Статья посвящается понятию просрочки должника и кредитора в договорных обязательствах. Анализируются правовые нормы Гражданского и Хозяйственного кодексов Украины, положение отдельных видов договоров, судебная практика, в связи с чем предлагается усовершенствование отдельных положений Гражданского кодекса Украины по данной проблеме. В соответствии с поставленными задачами автором сформулированы теоретические выводы, а также практические рекомендации.

Отдельное внимание уделяется наследственному договору, а именно: срокам исполнения договорных обязательств приобретателем. Если стороны в договоре не указали срок выполнения обязательства в договорах о возмездной реализации имущества, то должник должен выполнить условия договора на протяжении разумного срока. Разумным сроком является семидневный срок.

Ключевые слова: договор, обязательство, просрочка, должник, кредитор, срок.

Summary

Maritz D. The notion of debtor failure to pay and creditor failure receive payment in time, respectively, in trade agreements concerning compensation property selling.

The article is devoted debtor's failure to pay and creditor's failure to receive payment in time, respectively, according to promissory note. Improvements in Ukraine Civil Code are suggested when analyzing the norms of Ukrainian Civil and Economic Codes, some

agreement regulations and court practices. According to the established goals the author suggested both theoretical and practical recommendations.

Failure to pay in civil law is a break of agreement by debtor or creditor regarding to the time terms of a contract (initial and final, intermediary and special, etc.).

Key words: agreement, promissory note, failure to pay, debtor, creditor, term.

Отримано 3.07.2013

УДК 347.51

В. Д. ПРИМАК

Володимир Дмитрович Примак, кандидат юридичних наук, провідний науковий співробітник НДІ приватного права і підприємництва ім. Ф. Г. Бурчака НАПрН України

ОСОБЛИВОСТІ ВІДШКОДУВАННЯ МОРАЛЬНОЇ ШКОДИ ЯК ЗАХОДУ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

У сучасних дослідженнях з цивільного права велика увага приділяється такому способу захисту цивільних прав та інтересів, як відшкодування моральної шкоди¹. Водночас доволі рідко правова природа і особливості застосування зазначеного правового засобу розглядаються у загальному контексті побудови і функціонування всього механізму цивільно-правової відповідальності, зокрема у розрізі виявлення спільних ознак, відмінностей і форм взаємодії різних його складових, окремих заходів відповідальності зокрема. Наприклад, дотепер не вирішеним залишається питання щодо відшкодування моральної шкоди, завданої у договірних відносинах², при безпідставному набутті або збереженні майна, створенні загрози життю, здоров'ю та майну особи тощо. А в судовій практиці створюються передумови для абсолютно не виправданого, на наш погляд, заперечення можливості стягнення з боржника, який не виконав встановленого рішенням суду обов'язку відшкодувати завдану іншій особі моральну шкоду, передбачених ст. 625 ЦК України компенсаційних сум у вигляді інфляційних втрат кредитора і трьох процентів річних.

Зважаючи на викладене метою представленої статті є виявлення особливостей відшкодування моральної шкоди саме як заходу цивільно-правової відповідальності. Це передбачає розгляд принаймні таких визначальних аспектів правового впливу цього правового засобу, як його функції, сфера застосування, фактична підстава та умови покладання на боржника обов'язку надати належну кредитором компенсацію, розмежування з іншими заходами відповідальності.

Зазвичай у науковій літературі конкретні санкції цивільної відповідальності розділяють на заходи договірної та позадоговірної відповідальності³. На нашу думку, вирішальне значення для виокремлення заходів позадоговірної відповідальності, до яких належить і відшкодування моральної шкоди, відіграє врахування таких чинників, як: 1) абсолютний характер порушених регулятивних правовідносин і, відповідно, порушеного суб'єктивного цивільного права потерпілого, якому (праву) в зазначених правовідносинах протистоїть заздалегідь невизначене коло зобов'язаних осіб; 2) виникнення у потерпілої особи майнових або немайнових втрат, зумовлених вчиненням деліктом, які можуть бути справедливо компенсовані за допомогою надання належного обсягу матеріальних благ; 3) наявність, як правило, у потерпілої особи потреби в застосуванні до боржника заходів державного примусу з метою усунення або мінімізації негативних наслідків учиненого правопорушення.

Відшкодуванню моральної шкоди належить унікальне місце в системі способів захисту цивільних прав та інтересів і серед заходів цивільно-правової відповідальності. Потенційна сфера його правового впливу перевершує навіть коло правовідносин, у яких має місце застосування такої санкції, як відшкодування збитків, оскільки теоретично в кожному випадку завдання матеріальних втрат може йтися також і про виникнення моральної шкоди. Натомість зворотної кореляції не спостерігається – далеко не у кожному випадку посягання на особисті немайнові блага, що супроводжувалося заподіянням моральної шкоди, у потерпілого можуть виникнути які-небудь матеріальні втрати.

Отже, згідно з чинним ЦК України відшкодування моральної шкоди принаймні з формального погляду є універсальним засобом цивільно-правового захисту, який може бути застосований у разі заподіяння особою немайнових втрат внаслідок первісного порушення її як абсолютних, так і відносних (включно з договірними), не лише немайнових, а й майнових суб'єктивних цивільних прав – причому незалежно від того, сталося це у результаті порушення цивільних, інших приватноправових, чи навіть публічно-правових відносин. Проте метою застосування відшкодування моральної шкоди за всіх обставин є компенсація винятково немайнових втрат потерпілого (статті 23, 1167 ЦК України). Причому вимоги про відшкодування моральної